
Linguistic features of interjections, onomatopoeic words, and modal words

Iroda Kaxarova

iroda.kaharova@mail.ru

Doctor of Philological Sciences (DSc),

Associate Professor,

Uzbekistan State World Languages University

Annotation

In direct and indirect translation between English and Uzbek, interjections, onomatopoeic words, and modal words are sometimes preserved unchanged, while in other cases they are replaced by one another, substituted with different lexical units, or supplemented by words that are absent in the source text. The purpose of this article is to identify the translation features of interjections, onomatopoeic words, and modal words in English and Uzbek from a pragmatic perspective. The study investigates the lexical, morphological-syntactic, functional-semantic, stylistic, poetic, and evaluative characteristics of these word classes in translations from English into Uzbek, as well as the phenomenon of their syncretism. The findings provide theoretical evidence that these linguistic units reflect the distinctive features of the national mentality of the two peoples. The analysis demonstrates that interjections, onomatopoeic words, and modal words perform a variety of artistic and stylistic functions in both languages. In particular, both direct and indirect translations of literary works skillfully employ emotional interjections and onomatopoeic words to convey the psychological state of characters and the communicative situation in a vivid, convincing, and expressive manner. The conclusion emphasizes that interjections, onomatopoeic words, and modal words serve as sources of socio-psychological reaction and perform an important pragmatic function in discourse. Their connotative meaning emerges through the participation of each lexical unit in speech and through its interaction with other linguistic elements. Interjections and onomatopoeic words are frequently used individually, in pairs, or in reduplicated forms, whereas modal words are predominantly used independently. Processes of synonymization are also observed. In translation practice, these units are most commonly rendered through transliteration, equivalent translation, or the selection of appropriate functional correspondences.

Keywords

Interjections, onomatopoeic words, modal words, adequate translation, philological translation

Undov, taqlid va modal soʻzlarning lingvistik xususiyatlari

Iroda Kaxarova

iroda.kaharova@mail.ru

Filologiya fanlari doktori (DSc), Dotsent,

Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya

Ingliz va oʻzbek tillarida bevosita yoki bilvosita tarjimada undov, taqlid hamda modal soʻzlar baʼzan aynan saqlansa, baʼzan birini ikkinchisiga almashtirib, biri oʻrnida boshqasini qoʻllash yohud aslyatda mavjud boʻlmagan soʻzni qoʻshish holatlari uchraydi. Ushbu maqolaning maqsadi ikki til miqyosida undov, taqlid hamda modal soʻzlarni tarjima xususiyatlarini pragmatik aspektda aniqlashdan

iborat. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima matnlarida alohida so'z turkumlarining leksik, morfologik-sintaktik, funksional-semantik, stilistik, poetik baholash vositalari, sinkretlashish holatlari namoyon bo'lishi tadqiq etildi va ikki xalq mentalitetiga xos xususiyatlar ayri-ayri ekanligi ilmiy-nazariy jihatdan isbotlandi. Natijada tahlilga tortilgan asarlardagi undov, taqlid hamda modal so'zlar ikki til miqyosida o'rganilganda, ularning turli badiiy-uslubiy vazifalari mavjudligi kuzatildi. Jumladan, adib asarlarining bevosita va bilvosita o'g'irilgan variantlarida qahramonlarning ruhiy holati va vaziyatini real, ishonchli, ta'sirchan yoritishda ular nutqiga his-hayajon undovlari hamda taqlid so'zlar mahorat bilan singdirilganligi kuzatildi. Xulosada undov, taqlid, modal so'zlar ijtimoiy-psixologik reaksiya manbasi bo'lib, nutqda pragmatik ta'sir etish vazifasini bajaradi. Bunda ularning konnotativ vazifasi ham yuzaga chiqadi. Undov, taqlid va taqlid so'zlar so'zlarning konnotativ ma'nosi har bir leksemaning nutqdagi ishtiroki va turlicha munosabatlar yig'indisi sifatida yuzaga chiqadi. Ular ko'pincha juft, takror, yakka qo'llansa, modal so'zlar, asosan, yakka qo'llanadi. Yana ularning sinonimlashishi kuzatiladi. Tarjimada ko'pincha transliteratsiya, muqobilini, ekvivalentini topish metodlari orqali beriladi.

Kalit so'zlar Undov so'zlar, taqlid so'zlar, modal so'zlar, adekvat tarjima, filologik tarjima

Лингвистические особенности междометий, звукоподражательных и модальных слов

Ирода Кахарова

iroda.kaharova@mail.ru

Доктор филологических наук (DSc), Доцент,
Узбекский государственный университет
мировых языков

Аннотация При прямом и косвенном переводе с английского языка на узбекский и наоборот междометия, звукоподражательные и модальные слова в одних случаях сохраняются без изменений, в других заменяются друг другом, используются вместо иных единиц либо дополняются словами, отсутствующими в оригинальном тексте. Целью данной статьи является выявление особенностей перевода междометий, звукоподражательных и модальных слов в английском и узбекском языках с прагматической точки зрения. В ходе исследования были проанализированы лексические, морфолого-синтаксические, функционально-семантические, стилистические и поэтические особенности отдельных частей речи в переводах с английского языка на узбекский, а также явления их синкретизма. Научно доказано, что данные языковые единицы отражают особенности национального менталитета двух народов. Результаты исследования показали, что междометия, звукоподражательные и модальные слова выполняют различные художественно-стилистические функции. В частности, в прямых и косвенных переводах произведений писателей данные языковые средства искусно используются для достоверной, выразительной и эмоциональной передачи психологического состояния персонажей и особенностей речевой ситуации. В заключение отмечается, что междометия, звукоподражательные и модальные слова являются источником социально-психологической реакции и выполняют в

речи важную прагматическую функцию воздействия. При этом проявляется их коннотативное значение. Коннотативная семантика междометий и звукоподражательных слов формируется в зависимости от функционирования каждой лексемы в речи и совокупности различных отношений. Междометия и звукоподражательные слова чаще употребляются в парной, повторной и одиночной формах, тогда как модальные слова преимущественно используются изолированно. Кроме того, наблюдаются процессы их синонимизации. В переводческой практике они обычно передаются посредством транслитерации, подбора соответствующих эквивалентов или функциональных аналогов.

Ключевые слова *Междометия, звукоподражательные слова, модальные слова, адекватный перевод, филологический перевод*

Kirish

Tilshunoslik uchun tildagi mavqei naqadar muhim bo'lgan undov, taqlid va modal so'zlarning badiiy matndagi tarjimas muammolari alohida e'tiborni tortadi, chunki har bir tildagi, jumladan, ingliz va o'zbek tillaridagi bunday so'zlar morfologik jihatdan bir-biridan tubdan farq qiladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi undov, taqlid va modal so'zlar ba'zan umumiylik kasb etadiki, bunday holda tarjimada ularning ekvivalentlarini to'g'ridan-to'g'ri belgilash, lug'atdan bevosita topish imkoni borligi kuzatiladi.

Undov, taqlid va modal so'zlar ingliz tilidan o'zbek tiliga, o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilinar ekan, ularning ko'pincha tarjima matnida tushirib qoldirilishi yoki transliterasiya yo'li bilan berilishi hamda noekvivalentlar orqali ifodalanishi kuzatiladi. Bunda ularning aynan ekvivalentlaridan foydalanish, aslyatdagi undov, taqlid va modallarni tarjimada muqobillari yoki boshqa so'z turkumlari vositasida ifodalash holatlari kuzatiladi.

Tadqiqot usullari

Undov, taqlid va modal so'zlarning ingliz tilidan o'zbek tiliga va o'zbek tilidan ingliz tiliga adekvat va ekvivalent tarjimalari ko'pincha lug'atlarda berilishiga muvofiq amalga oshiriladi. Masalan:

Aha (interjection) – aha (Butayev, Irisqulov, 2009; 527).

Ax (interjection) – ah!, oh! (Butayev, Irisqulov, 2009; 543).

Miyov – mew, miaow (cat sound) (Butayev, Irisqulov, 2009; 665).

Tarjimon o'girilayotgan matn mazmuni va sintaktik qurilishi adekvatligini ta'minlash uchun, asosan, undov va taqlidiy so'zlar tarjimasida maksimal darajada uning asl holatini saqlab qolishga harakat qiladi. Ammo bunda hosil bo'layotgan sintaktik qurilmalarning g'alizligiga olib kelmasligiga alohida e'tibor qaratiladi. Albatta, tarjimada sintaktik adekvatlikni mutlaqlashtirib yuborish ham to'g'ri bo'lmaydi, chunki bir mazmun turli sintaktik shakllar vositasida berilishi mumkin. Asosiy e'tibor kontekst mazmunini to'lig'icha bera olish, bunda tarjima tillaridagi so'zlar ma'nolarining o'zaro muvofiqligiga maksimal darajada erishishga e'tibor qaratilishi zarur.

"Tarjima nazariyasi va amaliyotida aslyat matnidagi milliy koloritni aks ettiruvchi leksik birliklarni tarjima qilish alohida ahamiyat kasb etadi" (Vlaxov, Florin, 1980; 243-250). Undov, taqlid va modal so'zlar shunday leksik birliklar tizimiga aloqadordir.

Taqlid so'zlarning stilistik roli, ayniqsa, ularni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilganda ochiq ko'rinadi. Bir tildagi taqlid so'zning

ikkinchi tildan variantini topish ham qiyinchilik orqali bo'ladi. Ular asosan izoh yo'li bilan tarjima qilinadi. Aytish mumkinki, matn bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilinganda ozmi-ko'pmi aslidagi koloritni yo'qotadi. Tasviriy va taqlidiy hamda boshqa konseptual xarakterga ega so'zlar tarjimasida uchun tavsiyalar tilshunos olimlar S.Vlaxov va S.Florin tomonidan atroflicha qayd qilingan (Hakimova, 2014; 199-181).

Ma'lumki, o'zbek tilida mavjud bo'lgan q (taq-tuq), g' (dag'-dag'), o'ho'-o'ho' (yo'tal tovushi), huv-huv (shamol tovushi) kabi undosh va unli tovushlar ishtirokida tarkib topgan taqlid so'zlarni ingliz tilida shu holatda tarjima qilib bo'lmaydi. Keltirilgan misollar ichida faqat "taq-tuq" taqlidi "tuk-tuk" tarzida tarjima qilinadi. Boshqalarini esa tarjimada berib bo'lmaydi. Ko'pincha tarjimonlar ularni matndan tushirib qoldiradilar. Ammo ularni tarjimada tushirib qoldirish matnga zarar etkazmaydi. Lekin "tuk-tuk" va "taq-tuq" tarjimada o'zaro to'liq muqobil variant emas. Bundan har ikki tildagi taqlidiy so'zlar (xuddi shuningdek, undov va modal so'zlar) lingvokulturema sifatida namoyon bo'lib, madaniy realiya sifatida ko'zga tashlanadi.

Tovushga taqlidni ifodalaydigan "bang-bang" so'zi ingliz va o'zbek tillarida mavjud. Shunday bo'lsa-da, amerikalik ingliz zabon adibi Teodor Drayzerning "Baxtiqaro Kerri" ("Sister Carrie") romanidagi "Bang! Bang! Through window and door came rocks and stones" (Sister Carrie, 328) jumlasini o'zbek tiliga "Jiring! **Taq!** Vagonning oyna va eshiklariga toshlar otildi" (Baxtiqaro Kerri, 432) ko'rinishida o'girganki, natijada taqlid so'zlar tarjimasida muqobillikka erisha olinmagan. Chunki tovushga taqlid qilishdan hosil bo'lgan "bang-bang" so'zi davomli va zarbli tovushni bildirsa, "jiring" va "taq" so'zlari, avvalo, bir martalik zarbni, ikkinchidan "bang-bang"ga nisbatan sal sekinroq ovozni anglatadi.

O'zbek va ingliz tillarida bevosita o'zlarining muqobil ifodalovchilariga ega taqlid so'zlar ham mavjud. Masalan, o'zbek tilidagi yalt-yalt tasviriy ifodasi ingliz tilida bling-bling,

flash, twinkle-twinkle kabi bir necha muqobiliga ega. Ot tuyoqlari tovushini ifodalovchi dupur-dupur yoki taq-tuq so'zlarining ingliz tilida tabdak-tabdak, tlot-tlot, toc-toc-tos, clip-clop, clippity-clop kabi bir necha varianti mavjud.

Uy hayvonlari va qushlarning ovozlari yoki boshqa tovushlar kombinatsiyasi har bir tilda bir-biriga o'xshab ketadi. Natijada, umumnutqda keng tarqalgan bunday taqlidlarni tarjima qilishda sezilarli qiyinchilik yuzaga kelmaydi. Biroq tabiatda uchraydigan qator boshqa tovushlar taqlidi turli tillarda turlicha ifodalanadi. Shu sababdan barcha taqlid so'zlarning tarjimasida bir xilda olib borilmaydi (Kushnina, 2006).

V.V. Fatxulin tasviriy va taqlidiy so'z (onomatop)lar tarjimasida jarayoni olti bosqichda kechishini qayd qiladi. Bular: 1) taqlid so'zning semantik strukturasi, ma'nosini kontekstga tayangan holda aniqlash; 2) tahlil qilinayotgan taqlid so'zning ayni kontekstdagi tarkibi va salmog'ini tarjima qilinayotgan tilda aniqlash; 3) tarjima qilinayotgan tildan taqlid so'z muqobilini topish; 4) chet tilidagi taqlid so'zning tarkibi va salmog'ini aniqlab, tarjima qilinayotgan tildagi taqlid so'zning tarkibi va salmog'i bilan solishtirish; 5) zarurat tug'alsa, taqlid so'zni almashtirish yoki transliteratsiya qilish; 6) tarjima yakunlangach, ma'no g'alizliklari va semantik ziddiyatlar yo'qligiga ishonch hosil qilish uchun matnni yana bir bor tekshirish.

Aslida tovushlar orqali beriladigan undov, tasviriy hamda taqlidiy so'zlar transliteratsiya usulida beriladi, ular tarjima qilinmaydi. Faqat ularda yozuv grafikasi tarjima tiliga moslashtiriladi. Tarjima qilinayotgan tilning fonetik o'ziga xosliklari, tovush va alifbo tizimi inobatga olinadi.

N. Aliboyeva fikricha, taqlidiy ifodalarni tarjimada transliteratsiya, aslyatdagi so'zni milliy konsept yoki neologizm sifatida o'zlashtirish, taxminiy tarjima, kontekstual tarjima kabi to'rt xil usulda berish mumkin. Yana uning ta'kidlashicha, taqlidiy birlikni aynan taqlidiy ifoda bilan tarjima qilishning

imkoni bo'lmasa, so'zning muqobili topilmasa, uni birikma orqali berish imkoni eng to'g'ri echimdir (Aliboyeva, 2021; 126).

Odatda, badiiy tarjimaning adekvatligini ta'minlash uchun turli grammatik kategoriyalarni chog'ishtirma usulda o'rganishga to'g'ri keladi. M.Irisqulov ta'kidlaganidek, "tarjima maqsadidagi chog'ishtirish asosida bir umumiy ma'noning ikki tildagi ifodalanish vositalarini aniqlash yotadi. Tarjima qilinayotgan matnning ma'nosini ikkinchi til vositalari orqali ifodalash tarjimaning asosiy maqsadidir" (Irisqulov, 1992; 173).

Undov, taqlid va modal so'zlarni ingliz tilidan o'zbek tiliga yoki o'zbek tilidan ingliz tiliga o'girish jarayonida tarjimaning filologik, lingvistik va kommunikativ usullaridan birini tanlash mumkin. Bunda filologik tarjimaga muvofiq undov, taqlid va modal so'zlar aynan asliyatdagidek (o'zidek) berilishi lozim sanalgan.

Undov, taqlid va modal so'zlarning lingvistik tarjimasida ularning sintaktik o'zni yoki grammatik vazifalari emas, semantik ifoda vazifasi e'tiborga olinsa, kommunikativ tarjimasida filologik yondashuvga asoslaniladi.

Natija va Mulohazalar

Undov, taqlid va modal so'zlarning ko'pincha ba'zan boshqa so'z ma'nosi tarkibida ifodalanishi yoki umuman tushirib qoldirilishi ham kuzatiladi. Ishimizda bu jihatdan o'zbek tilidan ingliz tiliga taqlid so'zlarning tarjimada tushirib qolishini G'afur G'ulomning "Shum bola" qissasi misolida kuzatib chiqdik. Masalan: "Hay-hay, bozor bo'lganda ham qanday bozor deng?" (G'afur G'ulom, Shum bola, 16) – "It was a very big market" (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 14).

Ko'riyaptiki, asliyatda bozorning gavjumligi, katta va boyligini ko'rib hayratlangan qahramonning mana shu hayajonli his-tuyg'usini ifodalash uchun qo'llanilgan his-hayajon undovi tarjima jarayonida tushirib qoldirilgan.

Umuman aytganda, qissaning inglizcha tarjimasida "**shilt etib**" ("**Shilt**" etib hamyonni

oldim, pulini sanab ko'rsam, sakkiz so'm-u mirikam ikki tanga ekan, yonimdan unga ikki tanga qo'shdim (G'afur G'ulom, Shum bola, 28) – I took his wallet quickly and I counted his money in it. There were eight sums and two ringers in this wallet (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 21)); "**chirt yumib**" (Ortiqcha gap o'tmasligini sezgan domla ko'zini **chirt** yumib, bo'zani shimirib yubordi (G'afur G'ulom, Shum bola, 29) – Mullah felt useless and drank alcohol quickly (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 23)); "**gurr etib**" (Hamma **gurr** etib o'rnidan turib, bizga qo'l qovushtirib salom berdi (G'afur G'ulom, Shum bola, 34) – All of them stood up and bowed to us (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 28)); "**gurs etib**" (Og'ilxona tarafda bir nimaning "**gurs**" etib erga yiqilib, xirillay boshlagani eshitildi (G'afur G'ulom, Shum bola, 44) – At that time something fell down and started moaning. I heard that (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 36)); "**sho'p etib**" (Bir orqamga aylanib qaraganimni bilaman, bexosdan "**sho'p**" etib qamish-tuproq aralash pastga yiqilib tushdim (G'afur G'ulom, Shum bola, 45) – Having looked back, I fell down in the kitchen of a house (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 37)); "**qiyq etib**" (Men shu xayollarda ekanman, "**qiyq**" etib eshik ochildi-da, bir kishi oyoq uchi bilan yurib keldi (G'afur G'ulom, Shum bola, 47) – When I was looking at these stars, the door was opened and a man entered the kitchen (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 39)); "**cho'lp**" (Mening boshimdan bir gazcha baland joyda "**cho'lp**" etgan ovoz eshitildi (G'afur G'ulom, Shum bola, 47) – I heard the sound of a kiss (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 39)); "**g'ilt-g'ilt etib**" (U ham menga **g'ilt-g'ilt etib** tikilib turardi (G'afur G'ulom, Shum bola, 70) – He was also looking at me (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 61))" kabi taqlid, "**bay-bay**" (O'zi ham qanday eshak edi-ya, **bay-bay** eshagim (G'afur G'ulom, Shum bola, 44) – Don't worry. I don't want to kill you (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 35)) kabi undov so'zlarning tushirib qoldirilgani ko'rinadi.

Ayni damda ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girilgan matnlar tarkibidan ham undov, taqlid

va modal soʻzlarning tarjimada tushirib qolishi kuzatiladi. Ishimizda buni Teodor Drayzerning "Baxtiqaro Kerri" asari misolida kuzatib chiqdik. Bunda ingliz tilidagi asliyat matnida mavjud boʻlmagan undov, taqlid va modal soʻzlar tarjimada qoʻshilishi mumkin. Bu, albatta, muallif uslubiga ham, asar ruhiyatning oʻzgarib ketishiga ham olib keladi. Masalan: "Well, I don't know, he answered. Tipping lazily back in his chair while she stood before him" (Sister Carrie, 193) – "**Him!** Unday boʻlsa, **ochigʻi**, bilmayman, – u kreslo bilan oʻzini orqaroq olib va Kerrining tik turganidan sira ham xijolat boʻlmay erinibgina javob berdi" (Baxtiqaro Kerri, 257).

Keltirilgan misolda "him" undovi "xoʻsh" maʼnosini ifodalashga xizmat qiluvchi "well" soʻzi oʻrnida berilgan boʻlsa, "ochigʻi" modal soʻzi asliyatda umuman mavjud boʻlmasa-da, tarjimada qoʻshilgan.

Ayniqsa, undov, modal, taqlid soʻzlarning tarjimada tushirib qoldirilish holatlari koʻp uchraydi. Masalan: "Yomgʻir va boʻron hukmida boʻlgan talay tashlandiq joylarda ham tunlari qator tuzilgan gaz chiroqlar yonib, shamolda **lip-lip** qilib turardi" (Baxtiqaro Kerri, 21) – "There were regions to the sweeping winds and rain, which were et lighted throughout the night with long" (Sister Carrie, 11).

Yoki yana: "Ana shu shoʻrvani **apil-tapil** ichib olib, yana tashqariga otildi" (Baxtiqaro Kerri, 26) – "A bowl of soup was all that she could afford, and, with this quickly eaten, she went out again" (Sister Carrie, 14).

Bu gaplarning asliyatida qoʻllangan **lip-lip** va **apil-tapil** kabi holatga taqlidni ifodalovchi soʻzlar tarjimada qoʻshilgan.

Ingliz tilidan oʻzbek tiliga oʻgirilgan matnlarda koʻpincha undov va taqlid soʻzlarning tarjimada boshqa soʻz bilan berilishi koʻp uchraydigan holatlardan biridir. Masalan: "Great big plate-glass windows and lots of clerks" (Sister Carrie, 23) – "Deraza oynalari biram katta, odamlar **gʻij-gʻij!**" (Baxtiqaro Kerri, 36).

Bunda "gʻij-gʻij" taqlid soʻzi "lots" (koʻplab) miqdor ravishi bilan ifoda etilgan.

"The big windows looked shiny and clean" (Sister Carrie, 26) – "Bahaybat oynali vitrinalar **yaraq-yaraq** qilardi" (Baxtiqaro Kerri, 40) gapida "yaraq-yaraq" takror taqlid soʻzi yorqin va toza tushunchalarini anglatuvchi shiny and clean juft soʻzlari orqali ifodalangan.

Asardagi "She went upstairs, where everything was silent" (Sister Carrie, 40) gapida "silent" / "jim" soʻzi "**churq** etgan ovoz eshitilmaydi" degan taqlid soʻz ishtirokidagi murakkab birikma bilan ifoda etilishi natijasida taʼsirchanlik oshirilganiga guvoh boʻlish mumkin.

Baʼzan undov, taqlid soʻzlarning oʻzini aynan bermasdan, ularning maʼnosini izoh orqali oʻgirish usuli ham keng uchraydi. Masalan: "He said nothing at all, but there were thoughts in the air which left disagreeable impressions" (Sister Carrie, 43) – "Pochchasi unga lom-mim demadi, shunday boʻlsa-da, kvartirada qandaydir norizolik ruhi vujudga keldi" (Baxtiqaro Kerri, 63). Bu gapda "**lom-mim**" tasviriy soʻzi bilan yasalgan "lom-mim demaslik" qoʻshma soʻzi "birikmasi oʻrnida "said nothing at all", yaʼni "umuman hech narsa demadi" tarzida berilgan.

Oʻzbek tilidan ingliz tiliga taqlid soʻzlarning tarjimada boshqa soʻz bilan berilishiga ham koʻp duch kelinadi. Masalan: "**Chur-chur** hushtakbozlik" (Gʻafur Gʻulom, Shum bola, 23) – "The scandal started" (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 18). Yoki: "Xotin **dagʻ-dagʻ** qaltirar edi" (Gʻafur Gʻulom, Shum bola, 48) – "The woman was shivering" (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 40) kabi gaplarda qoʻllangan hushtak tovushini ifodalovchi "chur-chur", qoʻrqmoq holatini tasvirlovchi "dagʻ-dagʻ" taqlidiy soʻzlar oʻz oʻrnida qoʻllanmagan.

"Shum bola" asaridagi "Omon ham mening gapimga "**poʻk**" uchgan boʻlsa kerak, ikki gapning birida "**ha-ha-ha**", deb qoʻyar edi" (Gʻafur Gʻulom, Shum bola, 83) gapi ingliz tiliga "I think Omon believed me. He was saying "aha, aha" while I spoke" (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 71) koʻrinishida oʻgirilgan boʻlib, undagi "poʻk" taqlidiy soʻzi tushirib qoldirilgan boʻlsa,

“ha-ha-ha” undovi “aha, aha” ko‘rinishida berilgan.

O‘zbek tilidan ingliz tiliga undov so‘zlarning tarjimada tushirib qolishi ham ko‘p kuzatiladi. Bunga “Shum bola” qissasidan olingan quyidagicha parchalarni misol qilish mumkin: “**Obbo**, harom o‘lgur, xo‘kiz yomonlab qoldi-yov” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 43) – “I thought it was the bull and I ran into the cowshed with the knife and the axe” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 36). Yoki: “**Iya**, Adol opang hali erga chiqmagan-ku?” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 68) – “What?? Adolat is not married et!” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 59); “Jahannam uzra bir ko‘prik erur, **oh**” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 98) – “There is a bridge above the hell” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 84), “**Ey** attang, ha mayli, Xudo raxmat qilsin” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 107) – “What? I feel sorry. All right, may God keeps him” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 91); “**Hoy**, musulmonlar, hoy xaloyiq!” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 111) – “Muslim people! – He only said such” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 95); “**Ey**, Nasri Sayyor, minba‘d xurosoniyar sha‘niga bunday beodoblik qilmagaysan” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 126) – “Nasri sayor, don’t do such rudeness to the Khuroson people’s honor” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 106) va h.k.

Ingliz tilidan o‘zbek tiliga amalga oshirilgan tarjimalarda undov so‘zlarning tushirib qoldirilishiga “Baxtiqaro Kerri” asaridan quyidagilarni misol qilish mumkin: “**Oh**, I need one, said Carrie” (Sister Carrie, 43) – “Menga zontik kerak-da, axir! – Kerri unga shunday javob berdi” (Baxtiqaro Kerri, 61).

Bu gapda mutarjim asliyatdagi “oh” his-hayajon undovini tarjimada “axir” kuchaytiruv-ta‘kid yuklamasiga almashtirib ifodalagan.

“**Oh**, I don’t play, ventured Carrie (Sister Carrie, 75) – “Men chalishni bilmayman-ku, – Kerri yurak yutib gap qo‘shdi” (Baxtiqaro Kerri, 104); “**Oh**, you wouldn’t count it against an old man who can hardly see” (Mackintosh, 109) – “Siz janoblar men-bechoora cholni ma‘zur tutinglar, endi kamina qulingizning ko‘zlari

tamoman ko‘rmay qolgan-da!” (Mackintosh, 154) gaplarida qo‘llangan “oh” his-hayajon undovi ham asliyatda mavjudligi ko‘rinib turgan bo‘lsa ham, tarjimada tushirib qoldirilgan.

O‘zbek tilidan ingliz tiliga undov so‘zlarning tarjimada boshqa so‘z bilan berilishi “Shum bola” qissasida quyidagicha holatlarda kuzatildi: “**Ie**, – dedi Hoji bobo. – O‘zi ham ko‘zga yaqin, xushro‘y besoqollardan edi” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 118) – “What! He was near to the eyes, a handsome beardless man” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 101); “Mollaring shumi, boy bo‘lib qolibsani, **ey** lo‘livachcha” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 19) – “Look at your goods; you have become really ‘rich’, you little gypsy” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 16); “**Hay, hay, hay**, men pul ushlamagayman” (G‘afur G‘ulom, Shum bola, 55) – “No, no I will never touch the money” (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 48).

Ingliz tilidan o‘zbek tiliga undov so‘zlarning tarjimada tushirib qoldirilishi va boshqa so‘zlar bilan berilishi kuzatilganda, “Baxtiqaro Kerri” romanidagi quyidagi misollar e‘tiborimizni tortdi: “**Ah**, thought Carrie, with mournful misgivings, what is it I have lost” (Sister Carrie, 71) – “Men hech nima yo‘qotganim yo‘q-ku?” (Baxtiqaro Kerri, 98); “**Oh**, I don’t play, ventured Carrie (Sister Carrie, 75) – “Men chalishni bilmayman-ku, – Kerri yurak yutib gap qo‘shdi” (Baxtiqaro Kerri, 104); “**Oh**, an hour or so ago. What makes you ask that?” (Sister Carrie, 171) – “Bir soatcha bo‘ldi, – javob berdi Kerri. – Nimaga so‘rayapsan?” (Baxtiqaro Kerri, 227); “**Oh**, I don’t know’, said Carrie, angered by the man’s attitude. Perhaps I didn’t want her to come” (Sister Carrie, 275) – “Nima desamikin, – Kerri Gerstvudning gapidan ancha-muncha jahli chiqib javob berdi. – Uning kelishini ehtimol xohlamagandirman” (Baxtiqaro Kerri, 366); “**Oh**, it’s as fine as it can be” (Sister Carrie, 350) – “Bunday zo‘r birorta mehmonxonani tasavvur qilish ham qiyin!” (Baxtiqaro Kerri, 462).

O‘zbek tilidan ingliz tiliga tarjimalarda modal so‘zlarning tushirib qoldirilishi ham ko‘p uchraydi. Bu fikrni “Shum bola” qissasi misolida

ham dalillash mumkin. Masalan: "**Darhaqiqat**, sinchiklab qarajak boya poezd dahshatidan qo'rqan qo'y bechora, bevaqt qochgan haromzoda bolasini chala tashlash uchun kuchanar edi" (G'afur G'ulom, Shum bola, 74) – "We started to search, We saw the droppings of the sheep and followed them until we found two sheep near the stream alongside the railroad" (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 64) yoki "**Xullasi**, bu jangnoma shu xildagi vahima gaplar bilan to'la edi" (G'afur G'ulom, Shum bola, 126) – "This story was full with such worry sentences" (Gafur Gulom, A Naughty Boy, 106).

Ingliz asarida modal so'z mavjud emas esa-da, ammo uni o'zbek tiliga o'girish jarayonida modal so'zning tarjimon tomonidan matnga kiritilganiga guvoh bo'lish mumkin. Masalan, bunga quyidagi gaplarning tarjimasi misol bo'la oladi: "She saw that she would first need to get work and establish herself on a paying basis before she could think of having company of any sort" (Sister Carrie, 9) – "**Aytganday**, odam o'zini o'zi boqishi uchun oldin biror ish topishi, keyin esa tanishish-panishishlarni o'ylashi kerak" (Baxtiqaro Kerri, 19); "Her new firm was a goodly institution" (Sister Carrie, 20) – "U ishlaydigan firma **chamasi** yirik korxonaga o'xshaydi" (Baxtiqaro Kerri, 34); "He wouldn't mind – he'd enjoy it", said Carrie" (Sister Carrie, 23) – "Har holda u yo'q demasa **kerak**. Mazza qilib keladi-ku, **axir!**" (Baxtiqaro Kerri, 37); "I wouldn't bother about it myself, though" (Sister Carrie, 36) – "**Darvoqe**, shaxsan men bunga boshimni qotirib o'tirmasdim" (Baxtiqaro Kerri, 55); "You haven't anything on hand for the night, have you? added Hurstwood" (Sister Carrie, 37) – "**Ehtimol**, bugun biror ishingiz bordir? – so'raydi mayxona boshqaruvchisi" (Baxtiqaro Kerri, 55); "I don't know what I'm going to do about clothes, she said one evening when they were together" (Sister Carrie, 42) – "**Ochig'i**, qishda nima qilishimga hayronman, – dedi u bir kuni opa-singil ikkovlari xoli qolganlarida" (Baxtiqaro Kerri, 62) va h.k.

Umuman, undov, modal, taqlidiy va tasviriy so'zlarni tarjimada bera olish mutarjim

mahoratiga bog'liq bo'lib, bunda tarjimonning tildagi turli birliklardan foydalanish imkoniyati kengayadi. Tarjimon undov, taqlid va modal so'zlarning o'ziga xos shakl va vazifalarini e'tiborga olib, ularni tarjima qilishda aniq manbalarga, lug'atlarga asoslanishi lozim.

Tarjima jarayonida aslyatdagi ayrim fe'llarni tarjimada taqlid so'zlar vositasida hosil bo'lgan qo'shma fe'llar bilan ifodalash holatlari juda ko'p uchraydi: "The Hansons expected her to go home" (Sister Carrie, 51) – "Ko'pincha opasi bilan pochchasi esa qachon ketarkan deb ko'zlarini **lo'q** qilib o'tirishibdi" (Baxtiqaro Kerri, 73).

Ko'rinyaptiki, gapda qo'llangan "lo'q" tasviriy so'z aslyatda mavjud emas. U tarjimada qo'shilgan. Uning qo'shilishi natijasida tasvirdagi obrazlilik kuchaytirilgan. "Lo'q" so'zi ko'pincha ko'z qarashiga nisbatan ishlatilib, bezrayib turish tushunchasini ifodalab keladi.

Transliterasiya undov, taqlid va modal so'zlarni tarjimada berishning keng qo'llanadigan usullaridan biridir. Lekin bunda tovushlarning to'liq saqlanishi yoki o'zgargan holda saqlanishi kuzatiladi. Masalan: "**Um**, he replied, for want of something better, and walked on" (Sister Carrie, 29) – "**Him!** – usta yana nima deyishini bilmay ketaverdi" (Baxtiqaro Kerri, 45).

Bu misolda ingliz tilidagi "um" undovi o'zbek tilida "him" undovi bilan berilgan. Navbatdagi gapda esa ingliz tilidagi "uh" undovi o'zbek tilidagi "uf" undovi bilan ifodalangan. Holbuki, o'zbek tilida ham alohida "uh" undovi mavjud bo'lsa-da, tarjimon undan foydalanmagan. "**Uh!** She said, using the sound as an exclamation of disgust, I'll not argue with you" and therewith arose to leave the table" (Sister Carrie, 150) – "**Uf!** – missis Gerstvod ko'ksidan otilib chiqqan bu xo'rsiniqqa o'zining butun g'azabini joylashga harakat qilganday edi. Sen bilan **adi-badi** aytishib o'tirishga sira ham toqatim yo'q" (Baxtiqaro Kerri, 201).

Aslida toliqish va zerikishni anglatuvchi "uf" va "uh" undovlari mazkur gapda jirkanish ma'nosini ifodalashga xizmat qilgan.

Afsuski, undov, taqlid va modal so'zlar tarjima lug'atlarda berilishiga etarlicha e'tibor berilmagan. N.Aliboyeva buni taqlidlar misolida ko'rib chiqar ekan, ularning lug'at tuzuvchilar tomonidan e'tibordan chetda qoldirilganligiga bir necha misollar keltiradi.

Masalan:

BLAST [bla:st] 1.n. shamolning birdan kuchayishi; 2.v. portlamoq" (Butayev, Irisqulov, 2009; 60).

Yoki:

G'UVILLAMOQ f. to howl wail hum (Butayev, Irisqulov, 2009; 790).

Ko'rinyaptiki, keltirilgan bu so'zlar sof taqlid so'zlar emas, balki sifat, ravish va fe'llardir. Demak, tarjima lug'atlarni bu jihatdan takomillashtirish, ularda undov, taqlid va modal so'zlarning izohini berish lozim.

Tovush va tovushlar birikmasidan tarkib topuvchi ayrim undov va taqlid so'zlar ingliz va o'zbek tillariga aynan emas, ularning taqlidiy fonosemantikasini o'zida ifodalagan izohlar bilan berilishi keng kuzatiladi. Bunga ko'plab misollar keltirish mumkin. Jumladan:

"Carrie made no answer" (Sister Carrie, 159) – "Kerri hali ham **churq** etmasdi" (Baxtiqaro Kerri, 212).

Yoki:

"She did not propose to be quarreled with" (Sister Carrie, 162) – "Qiz onasi bilan **adi-badi** aytishishni istamagandi" (Baxtiqaro Kerri, 215).

Birinchi gapda "no answer" / "javob bermadi" tushunchasi "churq etmoq" degan taqlid so'z+fe'l qo'shilmasidan iborat qo'shma fe'l orqali berilgan. Uning o'rnida indamadi, gapirmadi fe'llarini, "og'iz ochmadi" iborasini ham qo'llash mumkin edi. Ikkinchi gapda esa "janjallashish" tushunchasi o'rnida "adi-badi aytishish" fe'li keltirilgan.

Gapirmaslik yoki indamaslik holati "miq etmoq" degan taqlid so'z+fe'l qo'shilmasidan iborat qo'shma fe'l bilan ham beriladi: "She made no answer" (Sister Carrie, 168) – "Missis Gerstvod uning gapiga **miq** etmadi" (Baxtiqaro Kerri, 223). Ushbu gapda "miq etmaslik" fe'li "javob bermadi" fe'liga mos tushgan.

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da undov, taqlid va modal so'zlar berilishi statistikasini o'rganganimizda, unda jami 459 ta taqlid so'zlar mavjudligi ayonlashdi. Shulardan 223 tasi yakka taqlid so'zlar, 38 tasi juft taqlid so'zlar, 63 tasi esa har xil takror taqlid so'zlar, 135 tasi bir xil takror taqlid so'zlar ekan (O'zbek tilining izohli lug'ati, 2006).

O'zbekcha-inglizcha lug'atlarda undov, taqlid va modal so'zlar ko'proq sof holatda berilmasa-da, ular asosida yasalgan mustaqil so'zlar tarjimalari keltiriladi. Bunday holatlarda tarjimon keltirilgan leksemalardan aynan qaysi biri aynan undov, taqlid va modal so'z ekanligini aniqlash uchun uning sof shaklini bilishga intiladi va buning uchun qo'shimcha manbalarga murojaat qilishga majbur bo'ladi. Bu esa tarjimada filologik yondashuvni keltirib chiqaradi.

Hozircha lug'atlarda undov, taqlid va modal so'zlarning omonimik xususiyati, ularning sof ko'rinishi hamda ko'chma ma'nolari to'liq berilmagan. Ammo tilshunoslikning korpus lingvistikasi sohasida parallel korpuslar milliy bir tilli korpuslar asosida tuzilayotgan hozirgi bir sharoitda undov, taqlid va modal so'zlarning ham chog'ishtirma o'quv elektron lug'atlarini tuzish mumkin.

O'zbek va ingliz tillaridagi undov, tasviriy va taqlidiy ifodalar, modal so'zlarning o'zaro tarjimasini alohida e'tiborni tortadigan muhim masalalardan biridir. Ularni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda turli chalkashlik va murakkabliklar tug'ilishi tabiiy. Bunda bir tildagi undov, tasviriy va taqlidiy ifodalar, modal so'zlar boshqa tilda umuman o'zgacha aytilishi va anglashilishini, ifodalanishini inobatga olish zarur. Masalan:

Asliyatda:

– "Were there many there?"

– The house was full" (Sister Carrie, 165).

Tarjimada:

– "Odam ko'p bo'ldimi?"

– **Liq-liq!** – xitob qildi missis Gerstvodning suhbatdoshi" (Baxtiqaro Kerri, 220).

Tarjimada qo'llangan "Liq-liq!" tasviriy taqlid so'z asliyatda mavjud emas. U tarjimada keltirilgan. U asliyatdagi "to'la" degan tushunchasini anglatuvchi "full" ravishi o'rnida qo'llanilgan. Bu so'zlar garchi boshqa-boshqa turkumga mansub bo'lsa-da, mazmunan "ko'p", "to'la" degan ma'nolarni anglatib keladi.

Har bir tildagi tovush orqali ifodalanuvchi undov yoki taqlid so'zlarning fonetik o'ziga xosliklari boshqa tildagi aynan o'sha tovushga taqlidni ifodalovchi birlikni topishda qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun tarjimalarda ularning bevosita til egalarining artikulyasion imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ifodalanishini kuzatish mumkin: "**Hmph!** He murmured, with a movement of his head to one side" (Sister Carrie, 168) – "**Him!** – deb qo'ydi Gerstvod boshini bir tomonga qiyshaytirib" (Baxtiqaro Kerri, 223).

Yoki: "Hm! He said, clearing his throat and locking the door" (Sister Carrie, 387) – "**Kxe,** – Gerstvod tomoq qirdi-da, eshikni qulfladi" (Baxtiqaro Kerri, 508).

Bu gaplarning asliyatida qo'llanilgan undovlar "**Hmph!**" // "**Him!**"; "**Hm!**" // "**Kxe**" ko'rinishdagi talaffuz asosida berilgan.

Demak, har bir til egalari aynan bir tovushning o'zini boshqacha qabul qilishi va butunlay ayri-ayri bir jihati uchun bergan holda ifodalashi mumkin. Albatta, bu tarjimonning mahorati, asliyat matnning nolisoniy omillarini to'g'ri anglashi, har bir til birligining poetik

xususiyati (Chironov, 2004; 8) va imkoniyatlarini teran his etishi bilan ham bog'liqdir. Bularga tarjima jarayonida katta ahamiyat qaratilsa, tarjimaning ko'ngildagiday chiqishiga erishish mumkin bo'ladi.

Ba'zan tarjimada undov yoki modal so'zlarning biri o'rnida ikkinchisi berilganiga ko'z tushadi: "Yes, in a way", said the other, sore to think the game had been lost" (Sister Carrie, 194) – "**Him,** yomon emas! – ishni buzib qo'yganidan xafa ko'ringan direktor uning gapiga qo'shildi" (Baxtiqaro Kerri, 258).

Ko'rinyaptiki, gapning boshida keltirilgan tasdiqni bildiruvchi inglizcha "Yes" modal so'zi o'rnida o'zbekcha tarjimada xuddi shunday tasdiqlash, ma'qullash ohangida aytiluvchi "him" undovi keltirilgan.

Xulosa

Demak, tarjimon mahorati erkin va aniq tarjima o'rtasida muvozanat saqlay olish, me'yorni his qilishida ko'rinadi. Aslida asarni yozish ham, uni tarjima qilish ham ijod turlaridan biridir. Farq shundaki, asliy asar yaratish erkin ijod bo'lsa, tarjima – tobe ijod. G'oya, mazmun, uslub, til tanlash tarjimon ixtiyorida emas, u asliyat muallifi aytmog'chi bo'lgan fikrni qayta badiiy ifoda etish va asarni yozgan ijodkorning o'quvchiga o'tkazmog'chi bo'lgan ta'sirini mumkin qadar o'zgartirmasdan kitobxonga etkazmog'i lozim. Mana shu tobelik asarni qayta yaratishda yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi.

References:

1. Aliboyeva, N. M. (2021). O'zbek va ingliz tillarida taqlid so'zlarning qiyosiy tadqiqi. *Filol. fan. bo'yicha falsaf. dok. Diss.* 126 b. Andijon.
2. Aznaurova, E. S. (1973). *Ocherki po stilistike slova.* 405. Toshkent: Fan.
3. Butayev, Sh., Irisqulov, A. (2009). *Inglizcha-o'zbekcha, o'zbekcha-inglizcha lug'at.* 834 b. Toshkent: Fan.
4. Vlavov, S., Florin, S. (1980). *Neperevodimoe v perevode.* 243. Moskva: Mejdunarodnye otnosheniya.
5. Gulam, G. (2015). *A Naughty Boy.* 160. Tashkent: A New Generation.
6. Gulam, G. (2017). *A Naughty Boy (Translation).* 128. Tashkent: A New Generation.
7. Uells, G. (1993). *Doktor Moro oroli.* 125 b. T. Jo'rayev va M. Mamajonova tarjimasini. Toshkent: "Navro'z" nashriyoti.

8. Drayzer, T. (2007). *Baxtiqaro Kerri (Sister Carrie)*. 511 b. Masterpieces of World Literature. Tashkent: Sharq Publishing House,
9. Draiser, T. (2020). *Sister Carrie*. Global Grey ebook. Available at: <https://www.globalgreybooks.com/index.html>
10. Izard, K. E. (2008). *Psixologiya emosiy*. 464. Sankt Peterburg.
11. Irisqulov, M. (1992). *Tilshunoslikka kirish*. 173 b. Toshkent: O'qituvchi.
12. Kushnina, L. V. (2006). *Vzaimodeystvie yazykov i kultur v perevodcheskomprostranstve. Dis...dok... fil. nauk*. Perm.
13. Layonz, J. (1978). *Vvedenie v teoreticheskuyu lingvistiku*. 540. Moskva: Progress.
14. Moem, S. (2018). *Omadi chopgan musavvir*. 159 . Toshkent: Adabiyot uchqunlari. Muhiddin Omon tarjimasini.
15. Moem, S. (2018). *Ajal ta'qibi*. 272. Toshkent: Yangi asr avlodi, Muhiddin Omon tarjimasini.
16. Moem, S. (2014). *Yomg'ir*. 143. Toshkent: Akademnashr, Alisher Otaboyev tarjimasini.
17. Moem, S. (2013). *O'tkinchi ehtiros*. 224. Toshkent: DIZAYN PRESS.
18. Tixomorov, O. K. (1984). *Psixologiya mishleniya*. 272. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta.
19. Moem, S. (2012). *Oy va sariq chaqa*. 236. R.Inog'omov tarjimasini. Toshkent: DAVR PRESS.
20. Moem, S. (2013). *The Moon and Sixpence*. 384. Sankt-Peterburg: KAPO, 2013.
21. Moem, S. (2005). *Theatre*. 384. Sankt-Peterburg: KAPO.
22. Wells, H. G. (1896). *The island of Doctor Moreau*. (131 p.). Global Grey ebooks.
23. Xakimova, Sh. R. (2014). *Priemy perevoda internacionalnix realiy*. Filologiya i lingvistika v sovremennom obvestve: materialy II Mejdunar. nauch. konf. M.: Buki-Vedi. 179-181. URL <https://moluch.ru/conf/phil/archive/107/4876>.
24. Chironov, S. V. (2004). *Onomapoeticheskie slova v sovremennom yaponskom yazyke. Avtoref. diss. ...kand. filol.nauk*. Moskva.
25. Moem, S. (1985). *Izbrannie proizvedeniya v 2-x tomax*. 564 s. Moskva: Raduga
26. Shaxovskiy, V. I. (1987). *Kategorizatsiya emosiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka*. 190. Voronej: Voronejskiy universitet.
27. Shaxovskiy, V. I. (1983). *Emotivniy komponent znacheniya i metodi ego opisaniya*. 96. Volgograd: Volgograd gosudarsvenniy pedagogicheskiy institut.
28. *The Complete short stories of W. Somerset Maugham*. (1951). Volume I. 506. Canada eBook.
29. *O'zbek tilining izohli lug'ati*. (2006). 5 jildlik. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.
30. https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki